

Talpalatnyi föld

magyar filmdráma, 97 perc, 1948

A *Talpalatnyi föld* 1948-ban bemutatott magyar filmdráma Bán Frigyes rendezésében, Mészáros Ági, Szirtes Ádám és Molnár Tibor főszereplésével. A film Szabó Pál *Lakodalom, keresztelő, bölcső* című regénye alapján készült. Az 1930-ban játszódó paraszti történet hősei Góz Jóska és Juhos Marika, akik szeretik egymást. A szegényparaszti családból származó Marika szülei adóssága miatt és hogy ne váljanak földönfutóvá, mégis kénytelen a gazdag Zsíros Tóth Ferkéhez feleségül menni. Amikor a lakodalmon a szerelme, Góz Jóska megjelenik, mégis megszökik vele. A fiatalok éjjel-nappal dolgoznak, hogy a válás költségét előteremtsék; Jóska előbb kubikosnak áll, majd saját, apró földjén próbál zöldséget termelni, de a bosszúszomjas Tóth Ferke ott tesz nekik keresztbe, ahol tud.

Tizenkét éven felüliek számára ajánlott!

Alkotók:

- Bán Frigyes rendező
- Szabó Pál író
- Dallos Sándor forgatókönyvíró
- Makay Árpád operatőr
- Veress Sándor zeneszerző
- Máriássy Félix vágó
- Pán József díszlettervező
- Surányi Lili jelmeztervező

Szereplők:

- Szirtes Ádám – *Góz Jóska*
- Mészáros Ági – *Juhos Marika*
- Molnár Tibor – *Tarcali Jani*
- Egri István – *Zsíros Tóth Ferke*
- Lehotay Árpád – *Zsíros Tóth Mihály*

ÉLETRAJZOK

Szabó Pál

(1893. április 5. – 1970. október 31.)

Kossuth-díjas író

Szabó Pál Ugrán született szegényparaszti családban. Az iskolát ugyanúgy járta, mint a többi parasztgyerek, de rengeteget olvasott. Kollégiumba szeretett volna járni, s tudós emberré válni. A valóság azonban más volt. 12 éves korától dolgoznia kellett, pásztorkodott és napszámot vállalt. 1909-ben édesanyja kőműves inasnak adta. Az első világháború alatt 1915. október 15-én be kellett vonulnia a 37. közös gyalogrendhez. Nyolc hónapig az orosz, majd az olasz fronton harcolt. Megjárta Doberdót, Isonzót. 1918. november 19-én káplárként tért vissza falujába. Leszerelési pénzéből előfizette a Nyugatot. A Tanácsköztársaság alatt Ugrán részt vett a forradalmi eseményekben, ezért 1920-ban két évnyi helyi internálásra ítélték. Az, hogy ennyivel megúszhatta, az jórészt Nagy Imre ugrai református lelkipásztornak is köszönhető. Részt vett falujában az Ifjúsági Kör munkájában, melyet aztán később betiltottak. Többedmagával megalakította az Ifjúsági Önképzőkör Sportegyesületét. Azután írónak fogadták a község házára, majd az 1920-as években újra kőművesként dolgozott. 1922. október 22-én feleségül vette Kiss Etelkát, aki élete végéig segítette őt.

Első írását faluja megbízásából írta, amely a Körös-vidék 1927. február 18-i számában jelent meg. További írásai Bajcsy-Zsilinszky Endre Előőrs című lapjában jelentek meg. Harminchét éves korában kezd el regényeket írni. Az *Emberek* (1930) c. kéziratát Féja Géza ajánlotta kiadásra Tildy Zoltánnak, a Sylvester Nyomda akkori vezetőjének. Regényében az egykorú paraszti világ egyre mélyülő válságát a szegényparasztság szemszögéből ábrázolta. A regény visszhangja nagy és jó volt. Móricz Zsigmond az akkori magyar irodalom legnagyobb ígéretének mondta, *Új nagy magyar író*t küldött a falu címen írt kritikát róla és két év alatt hét novelláját jelentette meg a Nyugatban. Az 1932-es időközi választáson Szabó Pált jelölték képviselőjüknek a kispapok, de ekkor elbukott, ám a pártszervezésben továbbra is részt vett. 1933-ban *Övök a glória* című füzetben kiadták a novelláit. A forradalmi gondolat a nemzeti felelősség érzésével együtt jelentkezett a *Békalencse* és a *Papok, vásárnapok* című regényeiben. Könyvei honoráriumát a Független Kisgazdapárt szervezésére fordította, élénk politikai tevékenységet folytatott szülőföldjén. Három társával elkezdte szerkeszteni a Komádi és Vidéke című lapot, de a vármegye ezt egy idő után nem engedte. 1935-1938 között a Kelet Népet szerkesztette, amit aztán Móricznak adott át. 1938-tól a Szabad Szó c. lapot szerkesztette, de ehhez már Pestre kellett költöznie. A lap nagy szerepet töltött be a népi írók mozgalmának történetében, 1939-ben Makón megalakították a Nemzeti Parasztpártot, melynek – alapító tagja és 1939-től elnöke – programját a Szabad Szó 1939. július 16-i - Szabó Pál által írt - vezércikkéből ismerhették meg az olvasók. 1940 őszén feszültségek keletkeztek a párton belül és többek közt emiatt az író hazaköltözött Biharugrára, és a háborús években itt írt. Munkásságának legkiemelkedőbb írása az 1941-43-ban megjelent trilógia, a *Lakodalom, Keresztelő, Bölcső* c. regény (később *Talpalatnyi föld* címen jelent meg, mivel 1948-ban Bán Frigyes nagy sikerű filmet készített belőle), a szegényparasztság emberi nagyságát lírai telítettséggel ábrázolja anélkül, hogy idealizálná sorsát. 1944 őszén Budapestre ment és átélte annak ostromát. 1945-ben egy félreértés - vagy talán hatalmi érdekek - miatt átmenetileg a szovjet hatóságok őrizetébe került. Az ügy tisztázása után ismét hazatért szülőfalujába, Biharugrára. Hamarosan a Nemzeti Parasztpárt egyik országos vezetőjének hívták. Az 1945. évi novemberi választások során Bihar megye képviselőjeként jutott be a parlamentbe. 1945 és 1948 között a parasztpárti hetilap, a *Parasztújság*, majd 1949-től az egységesített falusi lap, a Szabad Föld főszerkesztője volt. A felszabadulástól kezdve az új irodalom egyik vezéralakja. Nagy terjedelmű társadalmi regényeit ez időben írja. S habár egyetlen történelmi regénye, a Dózsa Györgyről szóló *Nagy temető* (1947) is ekkor keletkezik, műveinek túlnyomó részében lépést tart az idővel, és arról ír, ami éppen napi időszerűség a faluban. Az *Isten malmaiban* már 1949-ben nagyregényben beszél a felszabadulás utáni idők falusi erjedéséről. Amikor a termelőszövetkezetek még korai válságos éveiket élik, 1953-ban az *Új földben* regénnyé varázsolja a

szövetkezet adta élő problémákat. 1949-ben Baumgarten-díjat, 1950-ben József Attila-díjat, 1951-ben és 1954-ben Kossuth-díjat kapott. Tagja volt az Írószövetség elnökségének, miközben változatlanul országgyűlési képviselő maradt. 1954-től a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke, 1959-ig az Elnöki Tanács tagja volt. 60. születésnapján kezdte el írni önéletrajzi művét, amelynek összefoglaló címe *Nyugtalan élet*. 1954-1958 között a *Gyermekkor*; *Legények vagyunk*; *Nehéz idők*; *Az írás jegyében* c. kötetek jelentek meg, az ötödik részt *Minden kör bezárul* címmel 1968-ban adták ki. Számos kiadásban jelentek meg könyvei. 1970. október 31-én hunyt el tüdőrákban. Biharugrán helyezték örök nyugalomra.

Bán Frigyes

(1902. június 19. – 1969. szeptember 30.)

Kossuth-díjas rendező

Kassán született, hadapródiskolát végzett, de katona nem lett belőle. 1920-ban a filmezés mellett döntött, teljesen rabul ejtették a századelő némafilmjei. 1922-től a budapesti Star és a Phönix filmgyárban dolgozott gyakornokként, igyekezett teljes körűen megismerni a szakmát. A némafilmgyártás mélypontja és megszűnése után többféle munkát elvállalt, többek között volt színész, reklámrajzoló, rakodómunkás és takarító is. 1934-ben tért vissza a filmgyártáshoz. Dolgozott felvételvezőként, vágóként, forgatókönyvíróként és segédrendezőként is. A hangosfilm megjelenése után szinte minden rendező keze alatt

dolgozott. Rendezői pályafutását 1939-ben kezdte, első önálló filmje a *Mátyás rendet csinál* című film, Mály Gerővel a főszerepben. Sajnos a film nem maradt fenn. A kor egyetlen forgatókönyvírója, Pusztaszer Margit írta a szokatlanul önreflexív, meglepően újszerű, könnyed történetet, ami egy divattervező, egy feltaláló, egy szállodavezető és egy ál-filmrendező kalandjait meséli el. Bán Frigyes közelről tapasztalta meg a néma- és a hangosfilmkorszak közötti váltás nehézségeit és a hang kínálta új lehetőségeket, mindkét korszak humorának sajátosságait beépítette filmjeibe, részben ez adja szatírái különös hangulatát. 1945-ig tizennégy filmet forgatott, kosztümös filmeket, mint a *Háry János* vagy az *Egy éjszaka Erdélyben* (1940). Utóbbi munkáját a Velencei Filmfesztiválon is bemutatták. Drámai történeteket is rendezett, ilyen az *5-ös számú őrház*, és a film noir jellegű *Az éjszaka lánya* című film. 1943-ban ő rendezte az első bolgár-magyar koprodukciós filmet *Tengerparti randevú* címmel. 1945 után az egyik legsikeresebb magyar filmrendező, legjelentősebb alkotása Szabó Pál *Lakodalm-Keresztelő-Bölcső* című regényéből forgatott *Talpalatnyi föld* (1948), amely az államosított magyar filmipar első filmje volt. A film sikert aratott, 1949-ben elnyerte a Karlovy Vary Filmfesztivál fődíját. Ezt követően filmre vitte Móricz Zsigmond *Úri muri* című regényét. Az 1953-ban forgatott *Semmelweis* című filmje a Karlovy Vary-i Filmfesztiválon a legjobb életrajzi film díját kapta meg. Filmrendezői sokféleségét élete végéig megőrizte, rendezett romantikus történelmi filmet, vígjátékot, szatírákat, irodalmi adaptációkat egyaránt. Népszerű, nagy sikert aratott kosztümös filmje a *Rákóczi hadnagya* (1953). A film forgatásakor egymásba szerettek a film (Bánnál harminc évvel fiatalabb) főszereplőjével, Vass Évával. Botrány lett belőle, Bán elvált első feleségétől Timár Katótól és összeházasodott Vass Évával. Az afférnak így is ára volt: a készülő *2x2 néha öt* című vígjáték rendezését vélt vagy valós kifogásokra hivatkozva elvették Bán Frigyesről és Révész Györgynek adták. Vass Évának is át kellett adnia a főszerepet Ferrari Violetának. A kész zenei felvételeket azért felhasználták, ma is Vass Éva énekhangja szól a filmben. Még az '56-os forradalom előtt készült, 1957 őszén bemutatott *A császár parancsára*, mely nem nélkülözött némi politikai áthallást. Egy szerelmi háromszög történetét meséli el a *Csigalépcső* című filmben, Vass Évával a főszerepben. Ezt követően két klasszikus adaptáció következik: Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* (1958) és Jókai Mór *Szegény gazdagok* című regényét viszi filmre. Kiváló érzéke volt a szatírához, a *Büdösvíz* című filmben egy gyógyvízforrás kapcsán a vidéki bürokráciát és ügyeskedést figurázza ki. 1967-ben magyar-román koprodukcióban forgatta a *Bolondos vakáció* című filmet, befejezni viszont nem tudta, mert autóbalesetet szenvedett, emiatt Makk Károly rendezőnek adja át a filmet. A balesete után egészsége már nem jött helyre, 1969-ben hunyt el Budapesten.

Bán Frigyes ahhoz a rendezői generációhoz tartozott, akik a magyar hangosfilm első nagy korszakában voltak pályakezdők. Kortársaitól a fanyar humor és a polgári értékrend dominanciája különböztette meg. Művészi munkájáért 1950-ben, 1952-ben és 1954-ben Kossuth-díjat kapott, 1952-ben érdemes művész, 1966-ban kiváló művész lett.

Szirtes Ádám

(1925. február 10. – 1989. július 27.)

Kossuth-díjas színművész

Tápiósápon, a mai Süllyáson született, Szvitek néven. Kezdetben mezei munkás volt, majd inas. Egy újsághirdetés útján jelentkezett a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, ahová munkás- és parasztfiatalokat vártak. Felvették és 1950-ben szerezte meg a diplomáját. Még főiskolásként 1948-ban megkapta első főszerepét a Bán Frigyes rendezte *Talpalatnyi föld* című filmben, mellyel egycsapásra népszerű lett. 1950-től egy-egy évadot töltött a Bányász, illetve a Honvéd Színházban. 1952-től a Miskolci Nemzeti Színház, 1957-től a Nemzeti Színház, 1974-től a győri Kisfaludy Színház tagja, 1976-tól 1985-ig a Thália Színház művésze volt. Ízes beszédmódja, alkata miatt kezdetben munkáshősök, parasztfigurák sorát alakította, később tudatos, eszköztelen, markáns jellemformálása sokféle karakter emlékezetes alakításához vezetett. Számos magyar filmben nyújtott sikeres alakítást, mint például a Balázs Béla ötlete alapján készült *Föltámadott a tenger* (1953), majd kevésbé didaktikus, formailag annál összetettebb filmekben, mint például a *Körhint*a (Fábri Zoltán, 1955) vagy a *Ház a sziklák alatt* (Makk Károly, 1958). Később a magyar új hullám olyan alapvető műveiben, az ötvenes évek traumáit feldolgozó alkotásaiban szerepelt, mint a *Megszállottak* (Makk Károly, 1961), a *Húsz óra* (Fábri Zoltán, 1965) vagy a *Hideg napok* (Kovács András, 1966). Ösztönös játéka, természetes bölcsessége, remek humorérzéke határozta meg alakításait. Kivételesen következetes színész volt, önazonosságát még az olyan, életművében rendhagyó filmekben is megőrizte, mint a *Tiszta Amerika* (Gothár Péter, 1987). Munkásságáért 1955-ben Jászai Mari-díjjal, 1960-ban Balázs Béla-díjjal és 1988-ban Kossuth-díjjal jutalmazták, illetve 1970-ben Érdemes művész és 1983-ban Kiváló művész kitüntetést kapott. Lánya, Szirtes Ági Kossuth-díjas színművész a budapesti Katona József Színház tagja, unokája, Pálmai Anna szintén a családi tradíció folytatója.

Mészáros Ági

(1918. május 24. – 1989. március 8.)

Kossuth-díjas színművésznő

Budapesten született, a lelencházból félévesen került Debrecenbe. Nevelőapja a helyi színház szabója volt, így hamar megismerkedett a színházi világgal. Nevelőszülei kereskedelmi pályára szánták, de ő már tizenöt esztendősen színpadon volt a tánckar egyik tagjaként Kiskunfélegyházán. Három évvel később innen szerződtette a szegedi színház igazgatója, Sziklai Jenő. Nem volt képzett színésznő, nem tanulta a szakmát, Szegeden vált színésznővé. Több műfajban játszott, operettekől kezdve komédiákon át drámáig. 1939-ben szerződött a budapesti Nemzeti Színházhoz, amelynek 1983-ig tagja volt. Első nagy színpadi sikerét Dario Niccodem *A tacsó* című drámájában aratta, aztán naiva- és jellem szerepeket formált meg kiváló ábrázolóképesseggel, kifejező beszéddel, természetes humorral. Temperamentumos, természetes egyszerűségű, könnyed játékának köszönhetően számos Shakespeare-vígjátékban alakított emlékezeteset. A magyar irodalom klasszikusai közül életre keltette Kosztolányi *Édes Annáját*, Mikszáth *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című művének címszerepét, egyik kiemelkedő alakítása

Rozika volt Móricz Zsigmond *Úri muri* című drámájában. 1940-ben állt először kamera elé. Első nagy sikere, amely országos népszerűséget hozott számára, Juhos Marika megformálása volt az államosított magyar filmgyártás első nemzetközileg is elismert alkotásában, az 1948-ban készült *Talpalatnyi földben*, egy év múlva az *Úri muri* című filmben megismételte korábbi kiváló színpadi alakítását. Sokszínű tehetségét bizonyította a *Mágnás Miska* harsány szobalányaként, a *Simon Menyhért születése* drámai erejű hősnőjeként. A hatvanas években a *Puskák és galambok*ban, a *Holdudvarban*, valamint Szabó István *Tűzoltó utca 25.* és a *Budapesti mesék* című filmjeiben láthatta a közönség. A háború alatt 25 évesen hozzá ment feleségül Voith Lajos katonatiszthez, majd 1944-ben megszületett kislánya, a későbbi népszerű színésznő, Voith Ági. Az 1950-es évek első felének egyik legnépszerűbb magyar színésznője olt, kétszer is megkapta a Kossuth-díjat, 1950-be és 1954-ben. 1950-ben Érdemes művész, 1953-ban Kiváló művész kitüntetésben részesült.

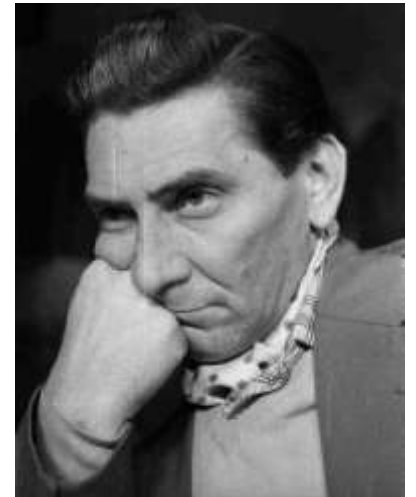
Mészáros Ági nem politizált, próbálta távol tartani magától a hatalom embereit, mégis az 1956-os forradalom idején azt mondta a Magyar Rádió ideiglenes stúdiójának mikrofonjába, hogy addig nem lép színpadra, míg a szovjet csapatok az országban vannak. A megtorlás idején – mivel nem volt hajlandó nyilatkozatát visszavonni – megtört a karrierje, a Major Tamás vezette Nemzeti Színházban kegyvesztett lett. Teljesen nem mellőzték, de sokkal kevesebb szerepet kapott, mint korábban, és filmezni is alig hívták. A hatvanas években már többet játszhatott, de mindig magán viselte a bélyeget, hogy kiállt a forradalom mellett. Ez jelentősen hozzájárult az egészségi állapotának megromlásához. Idősebb korában sokat betegeskedett, hosszú, súlyos betegség után Budapesten hunyt el 1989-ben.

Molnár Tibor

(1921. július 26. – 1982. november 23.)

Kossuth-díjas színművész

Zagyvapálfalván született. 1949-ben végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán. A Nemzeti Színházhoz szerződött, majd 1950 és 1956 között a Petőfi Színház tagja volt. 1956-ban elhagyta az országot, disszidált. Három évig külföldön élt, Bécsben, Genovában, Münchenben és Londonban, de nem találta a helyét. Végül levelet írt Kádár Jánosnak, melyben arra kérte, hogy hazajöhessen. Az engedélyt megkapta és visszajött. Hazatérése után a Miskolci Nemzeti Színházhoz került, majd 1962-től a Vígszínház tagja lett. Egyszerű emberek drámai erejű, életteli megismerője. Játéktílusát erős indulatok és őszinte szenvedély jellemezte. Első filmszerepét még főiskolásként, 1948-ban a *Talpalatnyi föld* című filmben kapta. 1955-ben Jászai Mari-díjjal, 1956-ban Kossuth-díjjal tüntették ki. Főbb filmjei: *Talpalatnyi föld* (1948), *Déryné* (1951), *Budapesti tavasz* (1955), *Mese a 12 találatról* (1956), *Húsz óra* (1965), *Szegénylegények* (1965), *Hideg napok* (1966), *Tízezer nap* (1967), *Feldobott kő* (1969), *Én vagyok Jeromos* (1970), *Árvácska* (1976).

Egri István

(1905. május 21. – 1980. július 10.)

színművész

Budapesten született, édesapja Klein Sándor vándorkárpitos, édesanyja Veisz Szeréna volt. 1929-ben a színész, 1930-ban a rendező szakon diplomázott az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémián. A Belvárosi Színházban indult színészi pályája, majd 1931–1932 között a Magyar Színház, 1932–1933 között a Kamara Színház, 1935-ben a Vígszínház tagja volt. 1937-

ben megkapta a legjobb epizodista díját. A nyereményből Párizsba ment, ahol színházról színházra járt és belemerült a francia művészvilágba. Első színpadi rendezése 1939-ben volt, Tamási Áron *Énekes madár* című darabját rendezte a Szolnoki Szigligeti Színházban. Az 1939-es zsidótörvények miatt eltiltották a színházi munkától, helyette tanított és újságírással foglalkozott. 1943-ban munkaszolgálatra rendelték, először Hatvanba, majd Auschwitzba került. Később Mauthausenbe vitték, ahol irodai munkára osztották be, mert több nyelvet beszélt. 1945 tavaszán tért vissza fogait elveszítve, sántán, lesóványodva. Előbb a budapesti Nemzeti Színházban játszott, majd a Vígszínház tagja, 1947-ben főrendezője lett. 1948-ban magánszínházat alapított, a Pesti Színházat, amelynek igazgatója volt a színházak államosításáig, 1949-ig. 1949-ben pedig az Ifjúsági Színház igazgatójának nevezték ki. 1950-ben a Belvárosi Színház főrendezője, 1953-tól pedig a Magyar Néphadsereg Színházának főrendezője lett. 1956–1958 között a Petőfi Színház főrendezője, majd igazgatója, 1958–1962 között a József Attila Színház, 1962–1965 között pedig a Jókai Színház tagja volt. 1965-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött, ahol tíz éven át játszott. 1971-ben a Zeneakadémia ének tanszékének oktatója volt, az operaénekes növendékeket tanította beszédre és színészi játékra. 1971-ben rendezte a Magyar Televízióban Molière: *A képzelt beteg* című vígjátékából készült tévéjátékot. 1975–1978 között a Madách Színház tagja volt, és a Győri Kisfaludy Színházban rendezett. 1978-ban visszatért a Nemzeti Színházhoz, amelynek haláláig, 1980-ig volt a tagja. A színész utolsó éveiben már sokat betegeskedett, 1980-ban hunyt el, 75 éves korában. Munkásságáért 1963-ban Érdemes művész, 1974-ben Kiváló művész kitüntetésben részesült. Sokoldalú, nagy kultúrájú, színes művészegyeniség volt. Két lánya született, Egri Márta és Egri Kati, mindketten a színészi pályát választották. Főbb filmjei: *A kölcsönkért kastély* (1937), *Talpalatnyi föld* (1948), *Föltámadott a tenger* (1953), *Dollárpapa* (1956), *Szegény gazdagok* (1959), *Két félidő a pokolban* (1961), *A pénzcsináló* (1963).

A TALPALATNYI FÖLD ÉS A MAGYAR FILMTÖRTÉNET

A magyar film története a második világháború után, 1945-től a filmipar 1948-ig, az államosításig tartó koalíciós időszak átmeneti korszakot képvisel. Magyarországon a háború alatt a filmgyártás komoly veszteségeken ment keresztül, de ennek ellenére 1945-ben szinte a nulláról indult újra. Ekkor még maradt a harmincas és negyvenes évek első felére jellemző szerkezete: a gyártó bázis állami kézben levő, magántőkés befektetés, régi témák, jól működő sablonok és bevált rendezők. Azonban már felfedezhetők a filmipar ötvenes évekre jellemző politizálódásának jelei, egyes koalíciós pártok is az általuk fontosnak tartott ideológiát közvetítő filmeket készítene, miközben saját filmgyártó vállalatra próbáltak szert tenni, pl. a Sarlófilm, a MAFIRT. A korai próbálkozások azonban bebizonyították, hogy a régi struktúrák nem működnek, a politikai csatározások addig fajultak, hogy az elkészült filmek közül többet nem engedtek bemutatni, ideológiai és anyagi veszteséget okozva ezzel az adott filmet gyártó pártnak. A koalíciós időszak négy pártja által gyártott filmek a régi hagyományokat követték, pl. irodalmi adaptációk, szórakoztató vígjátékok. A Parasztpárt filmvállalata a Sarló, a *Mezei próféta* című filmet készítette Bán Frigyes rendezésében, melyet be is tiltottak, a Kisgazdapárt Független nevű cége Kerényi Zoltán *Könnyű múzsa* című zenés vígjátékát finanszírozta, a Szociáldemokrata Párt filmvállalata, az Orient Keleti Márton *Beszterce ostroma* című filmjét produkálta, a Mafirt Szóts István *Ének a búzamezőkről* című filmjét készítette el, s Radványi Géza leforgatta a *Valahol Európában* című filmet a Kommunista Párt filmvállalatának produkciójában. Kiemelkedő filmek ebben az időszakban a *Valahol Európában* és az *Ének a búzamezőkről* című alkotások. A Radványi Géza által rendezett *Valahol Európában* nemzetközi sikert aratott, Balázs Béla forgatókönyvéből a háború után árván maradt gyerekekről, reális képet mutatva a háború utáni rossz körülményekről, a gyerekek kiszolgáltatottságáról. A filmet a gyerekszereplők és a kezdő színészek (Gábor Miklós, Bánki Zsuzsa) természetes, naturális színjátéka teszi hitelessé, a neorealista filmeket idéző közegábrázolást hatásos vágástechnika egészíti ki. Szóts István második filmjét, a Móra Ferenc regénye alapján készült *Ének a búzamezőkről*-t azonban 1979-ig nem láthatta a közönség, mert a megszilárduló kommunista cenzúra azonnal betiltotta. A magyar filmszakmában fordulópontot jelentett az 1948. március 21-én bekövetkezett államosítás, amikor a filmipar különböző területei az állam kezébe kerültek. A filmgyártással ettől kezdve a Magyar Filmgyártó Nemzeti Vállalat (Mafilm), a híradó- és dokumentumfilm-készítéssel a Híradó és Dokumentumfilm Vállalat, a filmek forgalmazásával pedig

a MOKÉP foglalkozott. A Kommunista Párt irányítása alatt a Mafilm vezetője Révai Dezső, művészeti vezetője Hont Ferenc volt. A filmgyártást központilag irányították, előre megszabva, hogy milyen témákról készüljön film, illetve az ideológiai üzenetek közvetítését úgy érték el, hogy a forgatókönyveket többször átírták, átdolgozták. A különböző koalíciós pártok filmvállalatai több filmtervvel, forgatókönyvvel foglalkoztak, ezeket a filmipar államosításakor a felszámolt filmvállalatoktól begyűjtötték és a megbízott vezetők, élükön Hont Ferencel elkezdtek megfilmesíthető forgatókönyvek után nézni. A háború után újjáéledő filmgyártás minden tekintetben bizonyítani akart és ezen forgatókönyvek közül választották ki Radványi Géza tanácsára a *Piros Góz* című forgatókönyvet, amely Szabó Pál *Lakodalom, keresztelő, bölcső* című regénytrilógiáját dolgozta fel. A terv megnyerte a vezetők tetszését, azonban úgy vélték, alapos átalakításra szorul. Forgatókönyvírónak a fiatal Bencsik Imrét kérték fel, a kész könyv azonban még számos módosításon ment át, mire elnyerte végleges formáját. Hont és Radványi, Háy-jal kiegészülve napokig dolgozott a megfelelő esztétikai és ideológiai megformáláson. A forgatókönyvet tehát kollektív munkával átírták, átdolgozták. A film főcímén íróként végül a Magyar Film dramaturgiai munkaközössége szerepel. Az államosítás előtt a Sarló Vállalat vezetője, Ranódy László visszaemlékezése szerint maga az író, Szabó Pál kereste fel a könyvvel: „Fiam, ebből filmet csinálunk, és világsiker lesz belőle.” A vállalat bele is fogott a projektbe, a forgatókönyvet, amelyből egy *Piros Góz* és egy *Élni kell!* című is fennmaradt, Dallos Sándorral írták meg. 1948 nyarán kezdték volna forgatni. A rendezésre először a népművészettel foglalkozó Molnár Istvánt, majd Morell Mihályt tervezték felkérni, ám az államosítással a Sarló Vállalat feloszlott, a forgatókönyv fiókba került, a terv egy időre feledésbe merült. A rendező kiválasztása komoly gondot okozott. Egyrészt az ország egy háború után volt: a régi rendezők közül sokan eltűntek vagy emigráltak; másrészt már a politikai légkör is nagyban befolyásolta a felkérhető alkotók sorát. Az elsőszámú jelölt Szóts István lett volna a film leforgatására, de kiscgazdapártinak vélt nézetei és legfőképp a betiltott *Ének a búzamezőkről* miatt nem kerülhetett szóba. A korábban tervbe vett Morell Mihály épp mással foglalkozott; a kósza javaslatként felmerült Cserépy Lászlóról kiderült, hogy emigrált. Hont Radványit próbálta rábeszélni a forgatásra, de azzal utasította vissza a felkérést, hogy az ő urbánus szemléletével „nem ért az ilyen paraszti témájú dolgokhoz”. Ekkor került szóba Ranódy visszaemlékezése szerint az ő javaslatára az eddigre már tapasztalt rendezőnek számító Bán Frigyes. Bánnal kapcsolatban nem merültek fel politikai ellenvetések, bár a *Mezei próféta* című filmjét, amit korábban a Sarlónál rendezett, már érték bírálatok. Mégis érte „ugrottak át” – ugyanis a filmgyárral szemben lakott. Bán elvállalta a film rendezését, nem is sejtve, hogy annak későbbi sikere nyomán évekre a magyar filmgyártás egyik legfontosabb rendezőjévé válik. Az államosított filmgyártás első filmje tehát a *Talpalatnyi föld* lett, a produkciókban olyan fiatal tehetségek dolgoztak, akik később a szakma elismert szakemberei lettek. Bán első asszisztense Zákonyi Sándor, másod-rendezőasszisztens Makk Károly és Hintsch György, a vágó Máriássí Félix volt. A még főiskolás Herskó János és Teuchert József voltak a felvételvezetők. Az operatőr Makay Árpád, aki a negyvenes években elismert szakember volt, asszisztense pedig Illés György, aki később a hatvanas évek magyar filmjei képi világának egyik megújítója lett. A szereposztás is telitalálat volt, Góz Jóska szerepét Szirtes Ádám főiskolai hallgató kapta meg, Juhos Mrika szerepét Mészáros Ági, aki ekkor már ünnepezt színésznő volt, a Nemzeti Színház tagja. Bán Frigyes a hivatalosan elfogadott forgatókönyvön folyamatosan csiszolt, alakított.

A forgatás során diszkréten visszatért az eredeti regény és a Dallos Sándor által írt első forgatókönyv szellemiségéhez, ezekre is támaszkodott. „Ezzel fontos hangsúlyokat igazított helyre, szituációkat korrigált, atmoszférát hitelesített, egyszóval olyanná tette a filmet, amilyennek ismerjük.” – idézte fel Makk Károly visszaemlékezésében. Bán számára a film elkészítése nagy lehetőség volt, hiszen a háború előtti, piaci alapú filmgyártásból érkezett, ahol sem idő, sem tér nem volt saját elképzeléseinek megvalósítására. A *Talpalatnyi föld* forgatásán saját bevallása szerint „senki nem kérdezte, mit csinálok, senki

nem várt tőlem különösebbet, és főként senki nem szólt bele a munkámba; tökéletes művészi szabadságban dolgozhattam.” Ez az állítás kissé túlzó, hiszen a film zárójelenete azért egyértelmű ideológiai irányba tereli a mondanivalót. Az elkövetkezendő években viszont a szabad alkotás tere valóban minimálisra szűkült. Ennek egyik jellemző példája a film folytatása, a *Felszabadult föld*, amelyet Bánnak felsőbb utasításra kellett elkészítenie, a teljesen sematikus és napi politikai üzeneteknek megfelelően alakított történetbe pedig már nem volt beleszólása. A nevelő célzatú ideológiai üzenet ettől kezdve kötelező velejárója a magyar filmeknek, a kortárs témájú alkotások hulláma azonban inkább csak 1950-től kezdve indul be, addig elsősorban a múlt kritikus bemutatása áll a filmek középpontjában. Ezt a sort a *Talpalatnyi föld* nyitja, amely hűen mutatja be a szegényparaszt megváltoztathatatlan, reménytelen helyzetét, kiszolgáltatottságát a nagygazdával szemben, ám pozitív kicsengést ad a filmnek azzal az ígérettel, hogy ’45-ös rendszerváltozás mindezt megváltoztatta. Az 1948–49-ben készült filmek jó része a múlt negatívumainak bemutatását célozza meg, ám műfaji szempontból a legkülönbözőbb típusú művekkel találkozunk köztük: társadalmi dráma (*Talpalatnyi föld*), bűnügyi film (*Forró mezők*), mesejáték (*Ludas Matyi* – az első magyar színesfilm), kosztümös film (*Beszterce ostroma, Úri muri*), operettfilm (*Mágnás Miska*), és jellemkomikumra építő vígjáték (*Díszmagyar*). A műfaji skála szélesedése nagyon kíváncsú lenne a magyar filmben, hiszen a harmincas évek látszólag prosperáló magyar filmgyártásának is ez volt a legfőbb hiányossága, azonban az elkövetkező évek szigorú ideológiai kontrollja nem kedvez a sokszínűségnek.

A *Talpalatnyi föld* nagy sikert ért el itthon is, a Párt is büszke volt rá, igyekeztek az ország minden szegletében levetíteni, de Bán rendezését joggal lehet a fordulat előtti nagy humanista klasszikusok, az *Emberek a havason*, az *Ének a búzamezőkről* és a *Valahol Európában* rokondarabjának is tekinteni. A *Talpalatnyi föld* állandó hivatkozási ponttá vált a magyar filmmel kapcsolatos vitákban, minthogy olyan magasan tartotta a művészi elvárásokat, amit a Rákosi-korszak légkörében készült filmek nem tudtak elérni. A körülmények ellenére ez a film nem ragadt meg a propagandisztikus vitáiról szintjén. Hitelesen, vagy legalábbis hihetően ábrázolja az 1930-as évek szegényparaszti világát.

KULISSZATITKOK, ÉRDEKESSÉGEK

- ❖ 1948 december 23-án mutatták be az államosított filmgyártás legelső filmjét, a *Talpalatnyi földet*.
- ❖ A film női főszerepének eljátszására először Ruttkai Éva neve került szóba, ám őt a rendező pisze orra miatt nem tartotta megfelelőnek. Juhos Marika szerepét végül a filmen még kevésbé ismert, a Nemzeti Színházban azonban már szép sikereket elért Mészáros Ági kapta.
- ❖ Góz Jóska szerepére eredetileg Gábor Miklós neve került szóba, aki Radványi Géza filmjében (*Valahol Európában*) aratott sikert, és a Nemzeti Színház nagyon tehetséges sztárja volt. Ő értelmiségi alkat volt – jó színész, de végül nem őt, hanem Szirtes Ádám másodéves főiskolai hallgatót választotta a rendező. Szerencsére Bán Frigyes új arcot szeretett volna a filmbe, mert a régi magyar filmben mindig ugyanazok a színészek játszottak, ezen kívül előnye volt még a vidéki származása, hogy látott már földművelőt. Makk Károly visszaemlékezése szerint ő és Bacsó Péter mutatta be Szirtes Ádámot Bán Frigyesnek: „Itt ez a főiskolás parasztfiú, megtaláltuk Góz Jóskát.” – mondták. Szirtes – aki szerint: „Mintha rólam írták volna” – hamarosan megkapta a szerepet.
- ❖ Szirtes Ádám Góz Jóska karakterének felépítéséhez osztálytársa, Soós Imre nadrágját és csizmáját kérte kölcsön; inget, bakancsot és kalapot pedig a saját falujából hozott.
- ❖ „Nekem, mint afféle fiatalembernek, titokban nagyon tetszett Mészáros Ági. Ettől lett Góz Jóska szerelme a filmben harmatos, üde, tiszta, teljes és megismételhetetlen. Ez a jelenlevő láz, ez a tűz, formát, tartalmat adott minden mozdulatnak, nézésnek, s

Színház és Mozi 1955/1.

szökkentett, borított minden megírt szöveget ezer és ezerszínű mezei virágba. Ettől lett szép, szemérmes lírájú a nászéjszakai jelenet, s az ezután következő friss tavaszi reggelű az ébredés jelenet” – emlékezett vissza huszonöt év után Szirtes. A két főszereplő minden jelenetet gondosan átbeszélte a felvétel előtt. „Ma is azt hiszem, jelentős részben az ő kettejük halk kis duruzsolásainak köszönhető a film máig hatásos színészi, művészi ereje.” – emlékezett vissza Makk Károly.

- ❖ Soós Imre ebben a filmben tűnik fel először egy rövid epizódszerepben: a film nyitójelenetében a felszolgálók vezetőjeként elszavalja az étlapot.
- ❖ 1948. júniusában kezdték el forgatni a filmet, a forgatási helyszín pedig Tiszaörs volt.
- ❖ A díszleteket Pán József tervezte, viszont a kivitelezésnél elrontották, mivel a kocsmá díszletnél Szirtesnek térden kellett odakúsznia, hogy bekopoghasson a kocsmablakon, olyan alacsonyra építették.
- ❖ Tiszaörsre két busszal indult el a stáb, az egyik busz odafelé felborult. Bálint György művészeti vezetőnek összevágta a kezét az üveg, így számára véget is ért a forgatás.
- ❖ Makk Károly mellett még számtalan fiatal volt jelen a forgatáson, akik később a magyar film neves alkotóivá váltak. Az első asszisztens Zákonyi Sándor volt, másodasszisztensek: Hintsch György és Makk Károly, felvételvezetők: a még főiskolás Herskó János és Teuchert József. A vágó Máriássy Félix, asszisztense Klár Mária (Szécsényi Ferencné) volt. A tapasztalt mesternek számító, (a többek között a *Halálos tavaszt* is fényképező) Makay Árpád asszisztense Illés György volt.
- ❖ A sok ismeretlen fiatal részvételét a filmgyártás helyzete mellett az is magyarázhatja, hogy Makk szerint „Honték úgy döntöttek, hogy a stábot alaposan körül kell támogatni »friss, tehetséges fiatal káderekkel«.” Konzultánsnak még Balázs Bélát is felkérték, aki látszólag nem nagyon szólt bele az alkotói folyamatba. A Filmarchívumba került Bán Frigyes-hagyatékából azonban kiderült, hogy Balázs Béla a hazai, majd a külföldi bemutató előtt is megpróbálta elérni, hogy ideológiai szempontok szerint vágják át a filmet. Javasataiból – Bán ellenkezése vagy a közelgő bemutató okán – végül semmi nem valósult meg.

Megkopott fotográfia a forgatásról

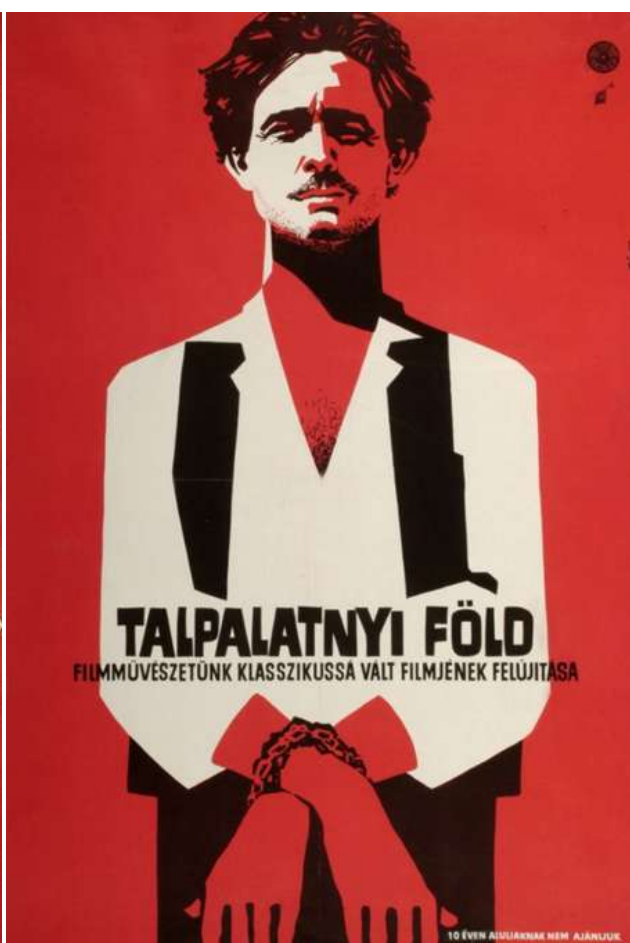
- ❖ A stáb számtalan megoldandó problémával is találkozott a forgatáson, a véletleneket azonban sikeresen a film javára fordították. A kubikos-jelenetben Makay Árpád a rossz idővel nem törődve folytatta a felvételeket: a beborult ég különös zaklatott hangulattal keretezi a szegény munkások tragikus alakjait. Szirtes Ádám egy másik véletlenre emlékezik a jelenetből: „Szinte végszóra ajándékba kaptam a viharos szelet, amikor rátámadok a feleségemmel erőszakoskodó intézőre. Kalapomat elfújja a szél, sorstársaim lefognak, nehogy embert öljek viharos indulatomban. Ott állok, gyűlölettől szederjes arccal. Ekkor segített a viharos szél – hátulról felborzolta, szinte égnek állította a hajamat. Tehát a természet segített még megdöbbenőbbé tenni a jelenetet.”
- ❖ Makay Árpád operatőr bátran játszik a fénnel az éjszakai jelenetekben, máskor nagy ívű daruzásokkal dolgozik (például a nyitányban a legelső snitt is így indul). Makay rendre szakít azzal a gyakorlattal, miszerint verőfényben szabad és kell forgatni. Alkalomadtán borús időben is felvesz egy-egy jelenetet,

így sokat hozzátesz a filmhez: például a kubikolás első napjáról tudósító epizódban nemcsak a nyomor, de az időjárás is rátelepszik a zsellérekre: mintha szünni nem akaró alkonyatban dolgoznának.

- ❖ A film emblematikus záróképét, a bilincsben is megdicsőülő Góz Jóska alakját egy hátrafelé mozgó, és süllyedő kocsizással érzékelteti a film. Ehhez a gépmozgáshoz egyáltalán nem álltak megfelelő eszközök a stáb rendelkezésére, csak egy fix kameraállványuk és egy deszkákon gurítható kocsijuk volt. A híres felvételt végül úgy készítették el, hogy – jelentős pluszkiállással – egy lejtős töltést építettek a terepre, amin, miközben Szirtes elindult felfele, a kamera hátrafelé kocsizott lefele.
- ❖ Góz Jóska története nem ért véget: a *Talpalatnyi földet* a filmgyár trilógiává akarta bővíteni, ennek érdekében készült el szintén Bán rendezésével a *Felszabadult föld* 1950-ben. A börtönben kommunistává érő Góz a szovjet hadsereggel karöltve érkezik haza 1945-ben, hogy nyakas módon megkezdje a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Szirtes figurája itt már a nép fölött álló bölcs vezér. A harmadik rész tervezése is elkezdődött, a forgatást 1951 tavaszára időzítették, de Szabó Pálnak gondjai voltak a „kollektív” forgatókönyvírással és néhány dramaturggal is konfliktusa akadt. Az írónak 1950 végén kellett volna leadni a harmadik rész történetét, amely – állítása szerint – már ősszel kész volt. A rendező és a szereplők maradtak volna, de a film forgatására mégsem került sor. A történetről csak annyit lehet tudni a rendelkezésre álló iratokból – ahogyan Szabó Pál fogalmazott –, hogy „az a vonal, amelyen ez a történet megindult, a harmadik részen keresztül belenő a szocializmusba.” Látva, hogy ez az első részben is megtörtént és a másodikban csak megerősödött, talán jobb is, hogy nem készült el ez az önismétlő felvonás.
- ❖ A *Talpalatnyi föld* bemutatása után Makay Árpád operatőr az Egyesült Államokba emigrált.
- ❖ A film nagy sikert ért el itthon és külföldön, 1949-ben elnyerte a Karlovy Vary Filmfesztivál fődíját, 1968-ban pedig beválasztották a „Budapesti tizenkettő”-be is.

A film plakátja, 1948

A film plakátja
Tervező: Bánki László

FILMELEMZÉS

A paraszti életet bemutató alkotásoknak komoly hagyományuk van a magyar filmtörténetben, a némafilmektől a harmincas évekig terjedő periódusra ugyanakkor a könnyed, idealizáló parasztábrázolás volt jellemző, míg a kommunista fordulat után a műfajt az ideológia szolgálatába állította a rendszer. A *Talpalatnyi föld* a népies irodalom hagyományaiból merít és hiteles, realista módon ábrázolja a paraszti élet hétköznapijait. Máig meghatározó jelentőségű mű, amelynek a hatásértéke is jelentékeny: nélküle bizonyosan másként alakul a magyar film története a következő időszakban. Inspirálta az ötvenes évek drámai-expresszionista irányzatát, továbbá egyes tematikai és stílári elemeivel a hatvanas évek fontos produkcióira is hatott (Makk Károly: *Megszállottak*, 1962; Sára Sándor: *Feldobott kő*, 1969).

A Magyar Kommunista Párt megrendelésére készült, és félreérthetetlenül kampányol a mezőgazdaság szocialista átszervezésének szükségessége – a téjesítés – mellett. A *Talpalatnyi föld* 1930-ban játszódik, a gazdag parasztok (kulákok) és a kizsákmányolt zsellérek szembenállását ebbe a periódusba vetíti vissza a történet, de már a kisembert nyomorgató bank motívuma is megjelenik. A film nagyon érzékenyen bánik az úr–paraszt helyzettel, sokkal jobban érdeklik a Horthy-korszak parasztvilágának nehézségei. Látjuk például a szociális rendszer elégtelenségét: az apát, akinek öt gyermeke van, akik maguk is éheznek, de kiviszik dolgozó apjuknak az ebédet. A kubikusok képei szívszorítóak, a feketemunkát (Jóskáék kevesebb pénzt kapnak, mert nem hivatalosan dolgoznak a tónál), sőt a kivándorlás gondolata is felmerül (Jóskának ajánlanak kubikus állást Nyugaton), mely reflektál a Horthy-korszak óriási emigrációjára. Az egész film legszívbemarkolóbb jelenete, mikor az öreg Juhos kapaszkodik a házába és nem akarja otthagyni, mondván, hogy azt ő maga építette fel. A falusi csendőrök azonban erőszakosan elvezetik a háztól. Nagyon érdekes, ahogy a *Talpalatnyi föld* a csendőrségre tekint. A filmben többször is megjelennek ezek a katonai rendfenntartó erők, mint az állami erőszak megtestesítői, a Horthy-rendszer önkényének fenntartói.

Bán Frigyes kiválóan érzékelteti a filmben megjelenő feszültségeket, az idő múlásával járó ellentéteket, a családtagok egymásnak való feszülését, a pénz mihamarabbi megszerzésének nehézségével járó nyomást. A film vége felé a parasztok azt tervezik, hogy engedélyt kérnek a számtartótól, hogy halastavának gátját áttörhessék és vizet vezethessenek el földjeikre. Amikor a számtartó ezt megtagadja, „kitör a forradalom”. Jóska vezetésével a parasztok, egyesülve a falu többi lakosával kimennek a halastóhoz és áttörik a gátat, szó szerint fellázadnak az erőforrásokat kisajátító uraságok ellen. A film ezen pontján megjelenik a szocialista filmekre annyira jellemző lázadók tömegjelenete is. Ez a jelenet talán az egyetlen olyan mozzanata a filmnek, ahol élesen kivehető a propaganda jelenléte, Jóskát pedig egyfajta kommunista hőssé teszik azért, hogy dühében leveti a számtartót egy zsilip tetejéről, vagyis leszámol a zsarnokkal. Jóskának azonban bűnhődnie kell

tettéért, még ha a gonoszt győzte is le. A *Talpalatnyi föld* végkicsengése ennek ellenére pozitív. Jóskát ugyan letartóztatják, de még oda tudja adni feleségének az orvosságot, így meggyógyul a kislánya, és az utolsó kockákon megjelenik Jóska rabszáma, melyre az van írva, hogy 1945-ben fog szabadulni. Vagyis a néző reménykedhet, hogy mire a film főhőse, Jóska kiszabadul, egy sokkal jobb, igazságosabb államban fog tovább élni. Ez az „előremutató” felirat azonban nem Szabó Pál

Lakodalom, keresztelő, bölcső című regénye alapján került a film végére, hanem a megrendelői buzgalom hozzáforgatott snittjeként. A párt igyekezett a film kópiáit eljuttatni az ország minden szegletébe, a legkisebb településre is, ahol vetítőgépet üzembe tudták helyezni.

A film azonban korántsem annyira propagandisztikus, mint amennyire azt a hivatalos kritikai fogadtatás alapján gondolnánk. Remekül kidolgozottak a karakterek, a helyszín és a fordulatok életszerűek, megfelelően kibontakozhatott a színészi játék, hihetően ábrázolja az 1930-as évek szegényparaszti világát, ahol nagy volt a nyomor, egy szegény és egy tehetősebb paraszt közt is óriási volt a különbség. Az egyébiránt egyszerű szerkezetű és fordulatait illetően kiszámítható történet ma is hat, amiben szerepe van a színészek ihletett játékanak és a mesteri dialógusoknak. A filmezésnél elengedhetetlen volt a verőfényes napsütés, Makay Árpád operatőr azonban szakít ezzel a gyakorlattal, miszerint nemcsak szabad, hanem így kell forgatni. Néhány alkalommal szeles, borús időben is felvett egy-egy jelenetet, például a kubikolás első napjáról tudósító epizódban nemcsak a nyomor, de az időjárás is rátelepszik a zsellérekre: mintha szünni nem akaró alkonyatban dolgoznának. Bátran játszott a fénnel az éjszakai jelenetekben, máskor nagy ívű daruzásokkal dolgozott (például a nyitányban a legelső snitt is így indul). Ennek köszönhető a film néhány legszebb képsorának operatőri stílusa, a magyar filmben itt jelentkezett először a képi realizmus atmoszférája. *A Talpalatnyi földet* a rendszerváltásig, sőt azután is az első szocialista filmnek tartották. Erről emléktáblát is állítottak a rendező egykori, Róna utca 171-es számú házában található lakásának épületére. A film, ma is nézhető, életszerű és nemcsak kultúrtörténeti érdekesség, de kiváló szórakozást nyújtó mű.

KRITIKAI FOGADTATÁS

A korabeli kritika szinte hódolattal fogadta Bán Frigyes alkotását. Példaként pár magyar és külföldi kritika:

„Tele van szebbnél-szebb felejthetetlen jelenetekkel. Bán Frigyes rendező egymásután vonultatja el a felvevőgép lencséje előtt a falu különböző típusait. Magyar falut ábrázol? Magyar parasztot? Kétségbevonhatatlanul igen. De éppen az egész filmet jellemző valóságábrázolás okozza, hogy bár a film meseszövése jellegzetesen magyar, mégis túl mutat a magyar nemzeti élet határain és általános korpépet ad mindazoknak az államoknak falvairól, amelyekben tőkésrendszerű gazdálkodást folytatnak. A nemzeti sajátosság így válik nemzetközi érvényűvé.” (Romániai Magyar Szó, 1949. április 24.)

„Széles hömpölygésű, drámai erőttől duzzadó cselekmény – amely szinte maradéktalanul magában foglalja a magyar szegényparasztságnak minden problémáját: elesettségét, védtelenségét a kulákok, csendőrök, szolgabírók, földesurak önkényével szemben. A félféudális Magyarország megdöbbsentően reális tükörképe ez a film, tökéletes hűséggel vetíti elénk a falusi kizsákmányolás ijesztő korpépeit, a szolgabírók és számtartók durva önkényeit, a szegényparaszt szinte elképzelhetetlen nincstelenségét – és a szegényparaszt leányának kiszolgáltatottságát. És mégis – minden komorsága ellenére – optimista ez a film, mert utolsó kockái félreérthetetlenül hirdetik, hogy az idő az elnyomottak számára érleli meg a vetését, hogy amikor Góz Jóska kiszabadul – a nép felszabadította önmagát, Góz Jóska és a többi Góz Jóskák már egy szabad hazában építhetik maguknak a szebb, boldogabb jövőt.” (Kanadai Magyar Munkás, Toronto, 1949. nov. 17.)

„Különösen az elején ez a magyar film a fiatal parasztról, aki elrabolja szerelmesét a gazdag birtokossal való esküvője után és elviszi szerény kunyhójába, csaknem emlékeztet azokra a svéd filmekre, melyeket az utóbbi időben láttunk. Bár az egész kissé nehézkesebb, a fiatal szerelmespár sorsát meglepően nagy érdeklődéssel kísérik az alkotók. A szépen fényképezett filmnek csak a második fele csap azután át a földbirtokos és a gazdag paraszt ellen folytatott általános harcra.” (Weltpresse, 1953. július 14., Bécs.)

„Bán Frigyes rendező okos koncentrálással az alakok tömegéből a regény főalakjait emeli ki: Góz Jóska szegényparasztot és a fiatal feleségét, Marikát, akit lakodalmáról szöktet meg, mivel a lányt egy gazdag paraszthoz akarják feleségül kényszeríteni. Hatásos jelenetekben éljük át Jóska kemény harcát, hogy talpalatnyi

földjéből megélhetést teremtsen magának és családjának. A magyar paraszt szorgalma, leleményessége, töretlen életkedve a tulajdonképpeni hőse ennek a filmnek. És ha Jóska vereséget szenved is a harcban, ha a nagybirtokos parancsára elvezetik is a rendőrök, még sem végleges vereség ez. Tudjuk, hogy csak egyik állomása annak a küzdelemnek, melyet a magyar szegényparasztok a földért folytattak, és amely húsz évvel később győzelemhez vezetett. A film alkotói közül különös elismerést érdemel Makay Árpád operatőr teljesítménye. Sikerült feledhetetlen erejű képekben megörökítenie a parasztok és földmunkások életét, munkáját.” (Österreichische Volksstimme, 1953. júl. 14. Bécs.)

„Bár Bán filmje – az első államosítás után készült film – a harmincas években játszódik, de megalkotásakor a jelenhez szólt, mivel szembeállítja a parasztok elnyomását Horthy rendszere alatt helyzetük megjavulásával a szocializmus elérkezte után (mint Eisenstein a *Vihar Mexikó felett* (Egy évezred Mexikóban) utolsó jeleneteiben. A *Talpalatnyi föld* őszinte, meggyőződéssel elkészített film, ideológiai közhelyekkel teli film, de hatása 1948-ban kétségtelenül igen nagy volt (...) Bán filmje biztosan jelöli meg a magyar filmművészet legjártabb útját, a falu problémáját.” (Fernando Lara, Nuestro Cine, No. 83. 1969. március, Madrid.)

„A *Talpalatnyi föld*ben végre a magyar szegényparasztok és zsellérek jutnak szóhoz... – A harmincas évek Horthy-rendszerében játszódik a cselekmény, mely egy gazdag kuláklakodalom fényes leírásával kezdődik, de távol áll tőle minden folklorisztikus öncélúság... Meggyőző realizmusából fakad mélységes költészete. A kubikosok ebédjének képeit pl. teljesen áthatja a pusztai föld lehelete, vagy a gátszakadás romantikus és mozgalmas képsoraiban milyen különös erőt érzünk...!” (Georges Sadoul)

A PARASZTSÁG AZ 1930-AS ÉVEKBEN

A legnépesebb társadalmi csoport a parasztság volt, az ország lakosságának mintegy fele tartozott ide. Jelentős különbségek mutatkoztak a parasztságon belül, hiszen voltak közöttük gazdag, már polgári színvonalon élő középbirtokos parasztok, a különböző méretű telken gazdálkodók, a zsellérek, végül a nagybirtokon dolgozó cselédek, az időszakos bér munkás summások és kubikusok. A városi házicselédség jelentős része a szegényparasztok leányaiból került ki, akik kelengyájuk összegyűjtése érdekében vállaltak pár évig cselédmunkát, majd vagy férjhez mentek egy altiszthez, alkalmazotthoz, vagy elzüllöttek és prostituálttá lettek, vagy hazatértek falujukba, és visszatagozódtak a paraszti társadalomba.

A parasztságon belül az volt a nagy vízválasztó, hogy kinek volt saját jogon földje. A földdel rendelkezők nagy részének tulajdonában volt egy földdarabka, egyre többen voltak azonban a haszonbérlők is, akik ezért igyekeztek piaci termeléssel foglalkozni, elsősorban kertészkedéssel. A parasztság leggazdagabb körei sok tekintetben polgárrá váltak: mivel másokat dolgoztattak, nem, vagy csak keveset gürcöltek a földjükön, gyermekeiket városban iskoláztatták, a városba jártak bevásárolni, ottani divat szerint öltözködtek, lakásuk berendezése és életmódjuk azonban lassabban alakult át. A különböző csoportok életkörülményei is jelentősen eltértek. A paraszti életmódot szabályozta a lakóhely (mezőváros, falu vagy tanya), a származás (egészen máshogyan élt a dunántúli vagy tiszántúli magyar, a sváb vagy a cigány ember). Hagyományos paraszti életmódot folytatott a magyar paraszt (ide tartozott a szlovák, a délszláv paraszt is). Ennek mintájára a hagyományos vidéki nemesi életforma szolgált: egyenlő örökösödés, exogám

Hans Hildenbrand fotója az 1930-as években parasztpár aratáskor, kép utólag színezett

házasodás, önellátó gazdálkodásra törekvés, hagyományos termények hagyományos úton történő előállítás. A nemek szerinti munkamegosztás merev volt, és sokat adtak bizonyos presztízsszempontokra, az öltözködésre, a szokásosnál sokkal dúsabb ünnepi étkezésekre, a tisztaszoba berendezésére. Itt azonban már jelentkezett a bizonyos régiók közötti különbség: az alföldi summás kevéske fölöslegét hajlamos volt díszes ünnepi ruhára vagy kelengyére költeni, a dunántúli inkább házépítésre spórolt. Ettől jelentősen eltért a sváb parasztság életmódja: itt törzs-öröklési rend uralkodott (az elsőszülött fiú örökölte az egész földet, a többiek csak ingóságokat kaptak). A szorgalom és takarékoság elsődleges érték volt, a nemek közötti munkamegosztás nem volt olyan merev, az egész gazdaság a piacra termelt, nem az önellátás volt az elsődleges szempont. A presztízs-költségek helyett inkább befektettek és beruháztak. Kevesebb ünnepet tartottak, kevésbé fényűzően. A nincstelen parasztság körében volt a legnagyobb a nyomor az országban. A rászoruló egy részének (a munkaképes nagycsaládoknak) a helyzetén úgynevezett ínségmunkával próbáltak segíteni, főleg a mezővárosokban. Az ínségmunkáért élelmiszert adtak. A cigányságnak csak egy része települt meg, a többség vándor-életformája miatt nem is sorolható a parasztsághoz. A megtelepedett kevesek is mélyen a magyar paraszti életszínvonal alatt éltek.

Az sem volt mellékes, hogy valaki a falu közepén található takaros házban vagy egy faluszéli viskóban lakott. A legszegényebbek nem is birtokoltak saját házat, ezért a háztulajdon a paraszti társadalom egyik státuszszimbólumává vált. Az 1920. évi földreform elsősorban a törpe- és kisbirtokosok számát növelte, de még így is magas maradt a földnélküliek vagy csak konyhakerttel rendelkezők aránya. E rétegekből vándoroltak el a legtöbben a városokba. A parasztházak nagy része régebben épült, általában vályog- vagy vert sárfalú épület volt. A hegyvidékeken esetleg kő alappal, a módosabbaknál pedig újabban részben vagy egészen téglából épült fallal. A tetőzetnél a cserép ekkorra már kezdi kiszorítani a nád- vagy zsúptetőt. A tipikus parasztház hosszúkas szobasor volt pitvarral, merőlegesen az utcára. Az utcai fronton egy-két kis ablak van, a többi helyiség a pitvarra néz, ezért általában igen sötét. Egy-két-három szobát a konyha, a kamra, majd a melléképületek: górék, ólak, istállók, kocsiszínek sora, és a kerti illemhely követi. Pince már nem mindenütt tartozik a házhoz, fürdőszoba szinte soha, a padlásnak azonban komoly gazdasági funkciója volt (terményszárítás, tárolás). Az ablakok nemcsak statikai okból kicsik: a fűtési nehézségek miatt az ablakok kicsisége is a hő védelmét szolgálta. A 30-as években indult meg az a változás, hogy módosabb falusi házakban lebontják a búbos kemencét, és cserép- vagy vaskályhát tesznek a szobákba. A búbos kemence többfunkciójú bútordarab volt: melegíteni, főzni lehetett vele, a kemencepadka pedig kiváló hálólát volt a gyerekeknek. Most tehát a parasztház egész berendezését át kellett alakítani. A tisztaszoba érintetlen maradt hatalmas ágyával és égis égis párna-rakásával. A lakószobába több ágy került, elsősorban a nőknek és a gyerekeknek (a férfiak nyáron a szérűskertben vagy a tornácon aludtak, télen az istállóban). Az ágyak mellett faragott asztal és székek, a ruháknak láda, falitűkör, bölcső, plusz egy mennyezetről lógó petróleumlámpa: ez volt a hagyományos bútorszabvány egy paraszt-szobájának. A falon szentképek, esetleg díszes tányérok, családi fényképek, Kossuth-kép. A 20. század első felében jelent meg a paraszti háztartások fontos bútorként a ládát felváltó kétajtós ruhásszekrény (a sifon), a gazdagoknál pedig a városban megismert éjjeliszekrény, kanapé, nád- illetve hintaszék. A szobáknak általában földpadlójuk volt: ismerték ugyan a hajópadlót, ám - elsősorban Trianon után - a fa olyan drága anyag lett, hogy sokan inkább a földpadló mellett maradtak. Ennek rendben tartása úgy történt, hogy a baromfipiszkot és egyéb szennyet vízzel-kézzel hozzávetőleg simára kenték, majd rendszeresen beszórták homokkal. Időnként vizes seprűvel végigseperték, de ezt igyekeztek minél ritkábban csinálni, mert felverte a port. Nyáron gyakran hetekig egyáltalán nem is takarítottak, télen még ritkábban. A hagyományhoz igazodva húsvét és karácsony előtt takarították ki alaposabban a lakást. A parasztházakra nem volt jellemző a tisztaság. (Baromfiürülék úgy került a padlóra, hogy hideg időben a naposcsibét és egyéb fiókákat is a szobában tartották.) Ha ehhez hozzávesszük, hogy főleg télen, gyakorlatilag nem szellőztettek, szó ami szó, a parasztházakban irtózatosan fülledt-pállott rossz levegő volt, a TBC valóságos melegágya. A parasztok általában saját házban laktak, a cselédek, summások azonban nem, vagy csak az évnek egy szakában. Az uradalmi cselédlakások egyetlen helyiségből álltak, melléképületek és tárolóhelyiségek nélkül. Gyakran a konyha is közös volt, ami állandó súrlódásokkal nehezítette az amúgy sem könnyű életet. Az egyetlen szobában gyakran nem is egy család szorongott. A helyzetet már 1907-től törvényileg szabályozták, mely előírta minden családnak külön szoba építését, ám ennek végrehajtása - nagyrészt a háború

következményeképp is - akadozott. A parasztgazdaságok cselédjei még rosszabb helyzetben voltak, sokszor még saját alvóhelyük sem volt, kénytelenek voltak az istállóval, csűrrel beérni.

A mindennapi élet egyetlen másik társadalmi rétege sem függött ennyire az évszaktól. Télen, amikor nem volt mezei munka, a ház körül végezték az állattartással, illetve a terményfeldolgozással kapcsolatos műveleteket. A munkaidőt a nap járásához mérték, napkeltétől napszállatig. Télen egészen kényelmesen telt az élet, csak a fűtés jelentett gondot, mivel a tűzifa igen drága volt, a szén pedig alig ismerték vagy túl drága volt. Tavasszal, de főleg nyáron, a mezei munkák kerültek előtérbe. A munkaidőt most is napkeltétől napnyugtáig számították, ez természetesen sokkal hosszabb volt, mint télen. A mezei munka ráadásul sokkal megerőltetőbb, mint a ház körüli. A rendkívül elcsigázó munka, melynek során az ember teljes mértékben ki volt téve a természet szeszélyének, a parasztságot látványosan sokkal elhasználtabbá tette, mint a társadalom többi tagját. Ez különösen akkor volt feltűnő, ha pl. a parasztcsalád egyik tagja felküzdötte magát valamely altiszti rangig: megdöbbenő volt a különbség egy 40 éves paraszt, vagy egy ugyanennyi éves közrendőr között. A parasztok ezért nem igazán kedvelték azokat, akiknek sikerült közülük kiemelkedni.

A parasztság jelentős részének étkezése szegényesnek mondható, de a táplálkozás jelentette az életük egyik leghagyományörzőbb részét. Ez az évszakok függvénye volt. Télen általában naponta kétszer ettek. A reggeli - melyet az állatokkal kapcsolatos sürgős munkák: almozás, fejés, etetés után fogyasztottak - egyszerű, hideg ételekből állt. Kenyér volt az alapja (melyet hetente egyszer, otthon készítettek), ehhez szalonnát, kolbászt, esetleg sajtot, túrót, vaját ettek. A tejet, eredeti állapotában nemigen fogyasztották, inkább piacra vitték. A főétkezés, főtt étel formájában délután következett, általában nokedli, tészta, szárazbab-, káposzta- vagy krumplifőzelék volt, szalonnával, kolbásszal. Szigorú szokások szabályozták, hogy a hét egyes napjain, illetve bizonyos ünnepnapokon mit szabad enni. Katolikus vidékeken pénteken böjtöltek: ez vagy teljes hústilalmat, vagy halételeket jelentett. Karácsony szentestéjén (december 24-én) is halat kellett enni, újév napján viszont malacot. Vízkereszt után, a farsangnak is megvoltak a tipikus ételei (farsangi fánk). Nyáron naponta 4-5 alkalommal ettek. Hajnalban, még otthon bekaptak egy kis kenyeret, szíverősítőnek egy kis pálinkával, esetleg kávéval. A reggelit már a mezőn, egy adag munka után fogyasztották el, tarisznyából. Ez kenyér, szalonna, füstölt hús, kolbász, vöröshagyma, esetleg paprika, kovászos uborka, keménytojás, sajt, túró lehetett. Az ebédet délben az asszonyok vitték ki a mezőn dolgozók után. Ez lebbencs- vagy gulyásleves volt, jól megrakva sült szalonnával vagy füstölt hússal, krumplival, és természetesen jókora karéj kenyérrel. Ha nem tudták megoldani az ételszállítást, bográcsgulyást készítettek, vagy szalonnát sütöttek. A vacsorát már otthon ették, ez jó zsíros, tápláló paprikás, pörkölt, tarhonyaleves, tésztaétel vagy kása volt. Az ételeknél fő értéknek a laktatósságot, tápértéket tekintették. Az ízek harmóniájára, finomságára nem ügyeltek, fűszereket nagyon szegényesen használtak (só, paprika, némi bors). Az alapétel minden étkezésnél a kenyér volt: ez az Alföldön minél fehérebb búzakenyér, Észak-Magyarországon rozs- illetve kevert kenyér volt. A hús nagyrészt sertéshúst jelentett, a tenyésztésnél a zsírsertések (mangalica) domináltak. A disznóvágás legnagyobb eredménye, a gazdasszony büszkesége a minél nagyobb adag, szépen kisütött zsír volt. Baromfit elsősorban tojóként tartottak, a húsát tyúklevesben, kiegészítő, ünnepi ételként ették. Süteményt, különleges ételeket csak a legnagyobb ünnepeken készítettek. A fehérje- és vitaminszegény, egyoldalú táplálkozás következménye az egészségi állapot romlása. Az öregeknél általános jelenség volt a fogak elvesztése, az emésztési zavarok. Az életmód jellegzetessége volt a személyes higiéné alacsony szintje: fürödni ritkán szoktak, nyáron leggyakrabban hetente egyszer (télen még ritkábban), egyébként változó intenzitású mosdással beérték.

Az öltözködésnél a hagyományos viseletet leghamarabb a leggazdagabb, majd a legszegényebb rétegek hagyták el. A leggazdagabbak azért, mert rendszeresen jártak a városba, gyerekeiket ott iskoláztatták, és volt pénzüik a divat bizonyos követésére. A legszegényebbek pedig azért, mert cselédként, vagy időszakos munkásként kénytelenek voltak használni, uraktól levetett ruhákat hordani, és nem válogathattak a fazonban. A hagyományos viseletet a középparaszti réteg tartotta a legtovább, az is elsősorban az ünnepeken, és a forgalmas utaktól, csomópontoktól távol eső vidékeken. A háziipar visszaszorulása általános jelenség volt: a textilnemű alapanyagát már szinte kivétel nélkül boltban vették, otthon csak rongyszőnyeget készítettek, illetve az ünnepi viselet hímzését. Szokás volt a vásznat végszámra venni, amelyből aztán a fehér- illetve ágyneműt otthon varrták meg. Ekkoriban kezdett elterjedni a lábbal hajtható (Singer) varrógép. Használati tárgyaikhoz még komolyan ragaszkodtak: a fogyasztói társadalom ekkoriban még egyáltalán nem jelent meg a falvakban. Saját készítésű bútoraikat, ruháikat, illetve fazekasnál vett cserép-edényeiket, illetve bármely

használati tárgyakat hosszú évtizedekig használták, és ha eredeti funkciójából kikopott, akkor is találtak neki újat. Tipikus kép volt a falusi tornácokon, a kilyukadt lábosban vagy kicsorbult köcsögben virító muskátli. A családi élet terén jelentős változások zajlottak: a nagycsaládos életforma egyre inkább átadta helyét a kiscsaládnak. A fiúgyermek, amikor kikapta az örökrészt, külön házba költözhetett, és megházasodott, jobbára a faluból, vagy annak közvetlen környékéről. Ezt még akkor is igyekeztek tartani, ha a lány pl. cselédként a városban élt: hazavárták. Az özvegyek igyekeztek újra házasodni, a parasztgazdaság ugyanis csak teljes családdal működött. A családi élet tisztaságára ügyeltek, a kikapós asszonyt, megesett lányt kiközösítette a falu. A családot, sokszor a léha, kocsmázó férj ellenére, az asszony tartotta össze. A szórakozásnak, művelődésnek új lehetőségei nyíltak. 1930-ra az analfabétizmust sikerült 10% alá szorítani. Ezt a folyamatosan épülő falusi-tanyasi iskolarendszer tette lehetővé. Az ilyen iskolák általában zsúfoltak voltak, az egyetlen osztályteremben 50-60 gyerek is szorongott. Az elemi népiskola 4 osztályát a gyermekek többsége elvégezte, de gimnáziumba, felsőiskolába csak egy töredékük került, és ezek egy része is lemorzsolódott. A fő nehézséget a tandíj okozta, de a jeles eredményűeknek csak a felét kellett fizetni.

A szórakozást a férfiak számára elsősorban a kocsmá jelentette, részben az ivás miatt, de inkább a társaság, és egyes társasjátékok (kugli, kártya, biliárd) vonzották őket. A nőknek gyakorlatilag tilos volt a kocsmá, ők a tereferét otthon, illetve szomszédolással oldották meg. A két nem közös mulatságát a falusi bálok, lakodalmak szolgálták, illetve a korszak nagy újdonságaként, heti egy-két alkalommal a mozi. 1934-től felvirágzott a Gyöngyösbokréta nevű, népi kulturális mozgalom, amely a visszaszoruló népszokások, népzene, néptánc és népviselet értékeit volt hivatott megmenteni, tulajdonképpen szép sikerrel. A nagyobb falvakban, a népi mozgalom eredményeképp már létrejöttek a népművelő- és olvasóegyletek, 1936 után pedig a népfőiskolai mozgalom.

Kubikosok

A **kubikos** (*kubikus*, *kubis*) olyan vándormunkás volt, aki egyszerű kézi eszközökkel nagy mennyiségű földet mozgatott meg folyószabályozásoknál és árvíz elleni védekezésnél, közút- és vasútépítésekénél, építkezéseknél. A szó a német *Kubikmeter* (köbméter) szóból származik, ami arra utal, hogy a földmunkások a kitermelt, megmozgatott föld mennyisége után kaptak fizetést. A *kubikolás* (kubikosmunka) a 19. század második felétől a második világháborúig volt jellemző Magyarországon. A vándormunkások jelentős része az Alföld déli feléről származott. A kubikosok jellemzően csoportosan, úgynevezett bandákban dolgoztak. A csoport vezetője volt a bandagazda, akinek feladata volt a banda toborzása, a munka megszervezése. Főleg a 20-60 év közötti férfiak álltak kubikosnak, mert a munkához nagy erő és kitartás kellett. Nem véletlenül írta róluk Jókai Mór, hogy: *„Minden munkás előtt tisztelettel hajtom meg fejem, de a Tisza-menti kubikusok előtt levett kalappal haladok végig, mert azok az Isten munkásai.”* A kubikosok egyszerű kézi szerszámokkal (ásó, csákány, lapát) dolgoztak. A földet egykerekű,

általában fából készült talicskával mozgatták. Nemritkán a talicskát a kubikosok gyermekük segítségével tölték, ritkábban lóvontatta taligát használtak. Mellettük kordésgazdák, kordéskocsisok, lóhajtó gyerekek is dolgoztak. A földmunkások általában az idénymunka idejére saját maguk építette kunyhókban laktak, amit a helyben talált nyersanyagokból állítottak össze vagy a földbe mélyítve alakítottak ki. Az egy kunyhóban lakó kubikosok úgynevezett kunyhótársaságot alkottak, közösen főztek, az ügyeiket közösen intézték. A kubikosok inkább az ipari munkásokhoz hasonlítottak, mint a mezőgazdasági munkát végző parasztokhoz. Az évtizedek során folyamatosan váltak munkásokká; elhagyták a falusi öltözetet, újságot és könyveket olvastak, kiszakadtak a parasztságból. A nagy földmunkák befejeztével a gépesítés folyamán szakmunkásokká váltak.

ÖTLETEK A FILM ÉRTELMEZÉSÉHEZ

Témajavaslatok

- Szabó Pál írói munkásságának a bemutatása
- Bán Frigyes élete és munkássága
- a filmben szereplő színészek életének, munkásságának bemutatása (Szirtes Ádám, Mészáros Ági, Molnár Tibor, Egri István)
- 1948 – a filmgyártás államosítása, annak előzményei és fontos szereplői
- az 1930-as évek (Horthy-korszak) paraszti társadalma, rétegződése, életmódja (munka, szórakozás, családi élet, hagyományok)
- a parasztság által végzett munkák
- a nők helyzete, életkörülményei az 1930-as években

Gondolatok, tippek a beszélgetés elindításához a film előtt

Bevezetésként beszélgethetünk Szabó Pál író életéről és munkásságáról. Bemutathatjuk röviden a film keletkezését, a főszereplőket. Az alábbi gondolatok és kérdések mentén elindíthatjuk a beszélgetést.

- Korábban ki látta a filmet, mire emlékszik belőle?
- Milyen karaktereket tudnak a filmből felsorolni?
- Ki olvasta a film alapjául szolgáló művet?
- Ki látott paraszti témájú filmet vagy olvasott ilyen témájú művet? Soroljanak fel címeket!
- Milyen szerzőket ismernek, akik ebben a témában alkottak? Kik azok, akik egyben paraszti származásúak is voltak?
- Milyen témák voltak népszerűek a magyar filmekben az államosítás után, soroljanak fel párat, címekkel együtt!

Beszélgetés a film után

A film levetítése után megoszthatunk a közönséggel a füzetben olvasható kulisszatitkokat, érdekességeket. A levezető beszélgetéshez megadtunk néhány kiinduló kérdést, de természetesen ezekről el lehet térni, a jelenlévők érdeklődésének megfelelően.

- Aki olvasta a film alapjául szolgáló regényt, soroljon fel különbségeket és hasonlóságokat!
- Sorolják fel a karaktereket és jellemezzék őket, a mű cselekménye alapján értékeljék a tetteiket!
- Lehetett volna-e más Góz Jóska sorsa, mit kellett volna másképp cselekednie?
- Milyen áthallások vannak az államosítások utáni idősakra vonatkozóan?
- Hogyan értelmezhető az egyik paraszt által többször hangoztatott kijelentés: Élni kell! Ez a létfelfogás mennyiben határozta meg a parasztok életét? Érveljünk a kijelentés mellett és ellen!
- A filmben látottak alapján soroljanak fel a parasztok életkörülményeit meghatározó jellegzetességeket!
- Hogyan értelmezik a film zárójelenetét és mi a véleményük róla? Milyen másfajta befejezést tudnának elképzelni?

KVÍZ

1. **Mikor játszódik a film története?**
 - a. 1930
 - b. 1940
 - c. 1948
2. **Mekkora összeg volt a lakodalom és a válás költsége együtt?**
 - a. 940 pengő
 - b. 960 forint
 - c. 1000 pengő
3. **Melyik terménynek nincs értéke az egyik karakter szerint?**
 - a. karalábé
 - b. búza
 - c. káposzta
4. **Mit csináltat az uraság Góz Jóskaékkal?**
 - a. istálló
 - b. kút
 - c. halastó
5. **Mennyi pénzért veszi meg Zsíros Tóth Mihály Mariska szüleinek a házáat?**
 - a. 750
 - b. 850
 - c. 500
6. **Hol forgatták a filmet?**
 - a. Tiszafüred
 - b. Tiszalök
 - c. Tiszaörs
7. **Hol nem dolgoztak a kubikosok?**
 - a. folyószabályozásnál
 - b. bányában
 - c. vasútépítésnél
8. **Mit mond az egyik paraszt, amikor kirúgják Jóska a kubikosok közül?**
 - a. Fizetni kell!
 - b. Enni kell!
 - c. Élni kell!
9. **Miért megy Jóska a film vége felé a városba?**
 - a. kaszinózni
 - b. gyógyszerért
 - c. palántáért
10. **Ki hal meg a film végén?**
 - a. Tarcali Jani
 - b. Zsíros Tóth Ferke
 - c. Góz Jóska
11. **Ki írta a film alapjául szolgáló regényt?**
 - a. Móricz Zsigmond
 - b. Illyés Gyula
 - c. Szabó Pál

(Megoldókulcs: 1-a ; 2-a ; 3-b ; 4-c ; 5-a ; 6-c ; 7-b ; 8-c ; 9-b ; 10-a ; 11-c)

KÖNYVEK ÉS EGYÉB DOKUMENTUMOK

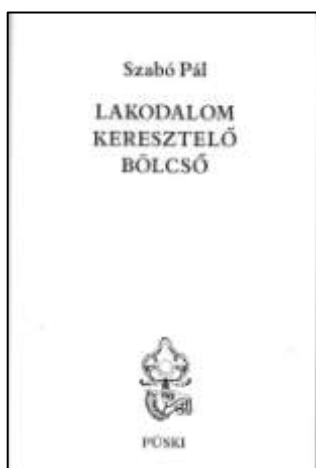
A KönyvtárMozi foglalkozásra való felkészülést segítő, valamint a film témájában megjelent dokumentumok listája

Szabó Pál: Talpalatnyi föld (Szépirodalmi Könyvkiadó)

A 40-es évek elején, közvetlenül a nagy történelmi sorsforduló előtt született meg a nagy mű; Szabó Pál regénytrilógiája: a *Lakodalom*, *Keresztelő*, *Bölcső*. A *Talpalatnyi föld* összefoglaló címet már a felszabadulás után kapta, s Piros Góz Jóska és Juhos Marika szerelmének, házasságának története a földosztás lázas évében nőtt a megváltást sürgető, életre való nép emlékeztető sorsképévé. Természetes volt ez az átlényegülés, hiszen az író egy egész falu, bátran mondhatjuk: a magyar falu igézően teljes képét festette meg a regényben hamvas-friss színeivel. Csodálatos könnyedséggel, a játszi humor ellenállhatatlan hatalmával idézte meg alakjait: a csúfot valló vagyonos parasztot, a minden lében kanál, potyaleső ügyeskedőt, az úrhatnám tanítókat, hivatalnokokat s az egész, elevenen nyüzsgő falusi közösséget. A fordulatos történet tarka epizódjaiból a nagybirtokok közé szorult hajdani falu életének minden szorongató kérdése, minden vágya a napfényre kerül, de hatalmas gátak állják útját a jobbra törő szándékoknak, a szegény nép egyéni

kezdeményezéseinek. Ezeknek a gátaknak némelyikét sikerült áttörnie Piros Góz Jósának, midőn a falu íratlan törvényei ellenére szerelmét a lakodalomból szökteti meg újdonsült férje, a módos parasztfiú mellől. Merész tette népszerűvé teszi, s véleményével ezek után a falu urainak is számolnia kell. Góz Jóska azonban nem törleszkedő, nem keresi az urak barátságát. Ehelyett a kemény, kockázatot és munkát vállaló szegényparaszti élet folyamatában, amelynek Szabó Pál minden rezdülését és hangulatát érzékelteti, szikes földcskéjének megjavításán kísérletezik. az eredmény követendő példává növeli alakját – de ezen a ponton már nem lehet gátat törni. A nagybirtok vezetője megtiltja az öntözést a halastavak levezető csatornájából – s ebben a perben a döntést a nép javára a regény még nem mondhatta ki, a történelem is csak pár év múlva hozta meg. Piros Góz Jóska és Juhos Marika alakjában Szabó Pál a régi falu megváltoztatására hivatott, újfajta parasztembert rajzolta meg, akinek sorsában a népmesék örökkön élő igazsága a jövő igazságává érik. Vérbeli epikus alak mind a kettő, többet jelentenek önmaguknál, mint ahogy történetük is többet jelent, hiszen ez a széles körű, ezerfajta színnel és fénnel játszó nagy regény tulajdonképpen eposz, az egész magyar parasztság küszködésének és reményeinek, az „áttörhetetlen közeg” áttörési kísérleteinek hőskölteménye.

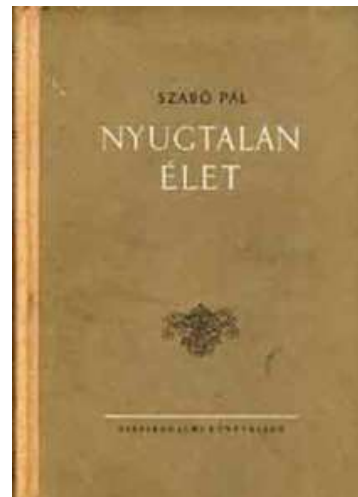

Szabó Pál: Lakodalom, keresztelő, bölcső (Püski Kiadó)

Ebből a regényből készült a *Talpalatnyi föld* c. nagy sikerű film. A könyv a paraszti életforma drámai, érzésekkel teli ábrázolása. (www.libri.hu)

Szabó Pál: Nyugtalan élet (Szépirodalmi Könyvkiadó)

Az 1953-tól haláláig terjedő időszak Szabó Pál számára sikeres, alkotásokban és eredményekben gazdag másfél évtized volt. Sorra jelentek meg regényei. Mindegyikben a gyorsan változó falusi élet fejlődési folyamatát vizsgálja a maga sajátosan lírai epikus módszerével, mintegy levonva minden tanulságát annak az elmélyült önvizsgálatnak, mellyel önéleírását megalkotta. Még történelmi regényében, az *Ahogy lehet* című remeklésében is ezeket a tanulságokat hasznosítja. Önéleírásának második kiadását három könyvben jelentettjük meg. Az első a *Gyermekkor*-t és a *Legények vagyunk* első részét tartalmazza. „Hatvanéves korában minden író számára szinte kötelező a saját életének megírása – vallja Szabó Pál. – Annyit, de annyit törődött mások életével, sorsával, szomorúságával, sírásával, nevetésével, éppen itt van az ideje, hogy önmagával is törődjön egy kötetnyit. Ideje, hogy megnézze saját magát, honnan jött, mit akart elvégezni, mit végzett el, mit hagyott abba, miben nem érkezett el még csak a kezdethez sem. Ki kell, hogy jelölje önmaga helyét a nap alatt, meg kell ismernie önmagát. Ideje megnézni a mélységet, ahonnan felfakadtak a betűk, mint soha nem szűnő forrása valós vagy vélt szépségeknek és igazságoknak.” Azzal a szándékkal látott neki tehát önéleírásának megalkotásához, hogy végigtekintszen családjának, falujának, a tájnak múltján és jelenén, hogy megkeresse azokat a mozzanatokat, okokat, melyek életének pályáját meghatározták, hogy választ kapjon arra a kérdésre: miért lehetett belőle író, miért kellett íróvá lennie? Erre a kérdésre keresi a választ, közben telitalálatoszerű összegzését adja mindannak, amit a paraszti életben meglátott kalandos és viharos pályája és vizsgálódásai folyamán. Életének utolsó hónapjaiban saját maga készítette elő új kiadásra önéleírását: nagy gondnal és kedvvel csiszolgatta, javítgatta az első kiadást. Az olvasó ezt a javított-módosított szöveget kapja most kézhez, a háromkötetes új kiadás első könyvét. (www.moly.hu)

Szirtes Ádám: Életünk, életem! (Kijárat)

A Kossuth-díjas, hallatlanul népszerű és átütően tehetséges színész, Szirtes Ádám igen mélyről jött. Önéletrajzi visszaemlékezéseinek papírra vetésére az az Illyés Gyula biztatta, akinek *Puszták népe* című klasszikus szociográfiáját Szirtes egy kicsit megszépítőnek, nem elég hűnek találta. Szirtes Ádám megkísérelte leírni, milyen is volt egy summás élete „igaziból”, hisz maga is az volt gyermekkorában, és később is csak nehezen, a „fényes szellők” jóvoltából kerülhetett a fővárosba, a Színművészeti Főiskolára. A nagy színész természetesen nem nagy író is egyúttal. Az önéletrajz adatai megdöbbenőek és hitelesek, a leíró erő, a nyelvi megformáltság azonban nem szembeszökő erényük. Talán igazi kedve sem volt a művésznak túl sokat vesződni az önéletrajzával, annak csak bizonyos részeit dolgozta ki, mások vázlatosak, elnagyoltak maradtak. A legjobb részek a tápiószápi kisgyerekkorról, a summás életről, az inas évekről szólnak, majd azok ragadják meg az olvasót, amelyek az immár főiskolás, illetve színész Szirtes hányattatásait, a „kiemelés” ellenére is gyakori megaláztatásait beszélik el. Viszonylag kevés oldal jutott csak a sikerek bemutatására, és alig néhány oldal a nagy barát, sors- és pályatárs, a vele éveken át együtt lakó Soós Imre, a „kedves koma” életének, tragédiájának felvillantására. Az önéletrajz e hiányok és elnagyoltságok ellenére is – nemcsak fontos forrásmű (a paraszti életről is, az ötvenes évek színi világáról is, egy színháztörténeti formátumú művész életrajzához is), de vonzó olvasmány is. (www.moly.hu)

Ézsiás Erzsébet: Mészáros Ági (Múzsák Kiadó)

1989. február 23. délután fél három. A Ménesi út 79. számú ház előtt állok, telve szorongó várakozással, hogy megismerhetem Magyarország egyik legnagyobb élő színésznőjét, akit tizenöt éve szinte senki nem látott, olyan visszavonultan él. Mészáros Ági az ajtóban fogad: pici, törékeny, madárcsontú öregasszony. Csak a szemében szikrázik fel az élet, ahogy rám mosolyog. Finom tapintású keze hűvös. Szájával nehezen formázza a szavakat: agyembóliából visszamaradt metatézis nehezíti beszédét. Ez a legmegrázóbb az egész találkozásban: ahogy neki-nekifut egy szónak, ahogy megbicsaklik a kiejtése. Ő, aki a legnagyobb magyar írókat szólaltatta meg a nemzet első színpadán. Sok mindenről beszéltünk és semmiről. Nem akartam első alkalommal lerohanni, a kényes kérdéseket a későbbi találkozásra tartogattam. A lényeg az volt, hogy beleegyezését adja a könyvhöz, amely – hittem akkor – az ő közreműködésével fog megvalósulni. Sajátos orgánumát, lassú beszédét őrzi a magnókazetta. Fárasztotta az emlékezés. Az az erős koncentráció, amelyet a felcserélt hangzók miatt kellett kifejtene. Gipszfotelben ült – utolsó kórházi kezelése óta fájlalta a gerincét –, ahonnan fel-felállt néhány percre lepihenni. Mészáros Ági végtelen szelíd, szeretetre méltó, meggyötört ember benyomását keltette bennem ezen az első és utolsó találkozáson. Az ajtóig kísért, meghívott máskorra is. Itt még elmesélte, hogy a kórházban, ha nem tudott aludni, régi szerepeit mondogatta magában, többek között Illyés Gyula Dózsájának Annáját. Azzal búcsúzott tőlem, hogy megmutatta a drámakötetet, amelyet az ő szépséges fiatal arca díszített. 1989. március 8-án, színházi főpróbán tudtam meg, hogy Mészáros Ági aznap meghalt. Ott ültem, abban a színházban, amelynek fél évszázadig volt tagja, ahol legszebb szerepeit játszotta. Nem tudtam másra gondolni, csak órá. És arra a sok-sok kérdésre, amit nem tettem fel neki. Arról az előadásról nem tudnék objektív kritikát írni. Számomra mindörökké összefonódott Mészáros Ági halálával. És bár a színház – ahogy ezt a főpróba is bizonyította – megy tovább, elveszített valakit, aki szépségével, tehetségével és senkihez sem fogható népszerűségével meghatározó volt a magyar színművészetben. (www.moly.hu)

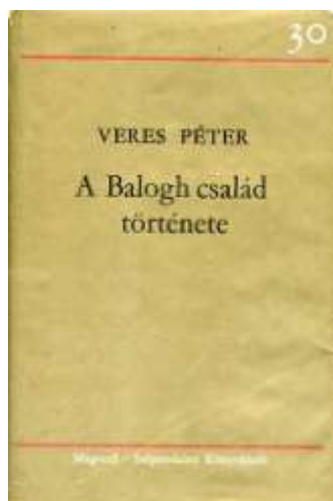

53 magyar film Hyppolitól a Sátántangóig (MMA)

Melyek a huszadik század legmaradandóbb, az idő próbáját kiálló magyar nagyjátékfilmjei? Erre kereste a választ a Magyar Művészeti Akadémia, amikor megszavaztatta tagságát a számukra legemlékezetesebb magyar filmekről. Az Uránia Nemzeti filmszínház pedig nagysikerű sorozatot szervezett a válogatásból, melyet a Duna Televízió is bemutatott. Az *53 magyar film* című kötet különböző műfajú írásokban - tanulmányok, kritikák, riportok, irodalmi művek - segít felidézni a filmeket, s azt a korszakot, amikor az emberek még jártak moziba, s a filmek legjava a közgondolkodás formálója tudott lenni.

Fekete István: Zsellérek (Móra)

Fekete István 1939-ben megjelent nagysikerű regénye, a *Zsellérek* a Horthy-korszak első évtizedének történelmi kulisszái között játszódik, a magyar vidék, a magyar parasztság aktuális gondjait-bajait taglalja, és arra megoldásokat is javasol. A regény közvetlenül egy emberi lélek fejlődésrajza, közvetve pedig a magyarsággal azonosított, módosabb földművelő osztály sorsdilemmáit bemutató dráma. Vajon mennyire határozza meg a főszereplő Zsellér Pétert paraszti származása és környezete? Képes-e az esze, a tanulmányi révén előrelépni a társadalmi ranglétrán? A szerző végül a vívódásait követően önmagára rátaláló, paraszti örökségére büszke Péter föld- és nemzetszeretét ajánlja az olvasónak követendő, idealisztikus mintául. (www.lira.hu)

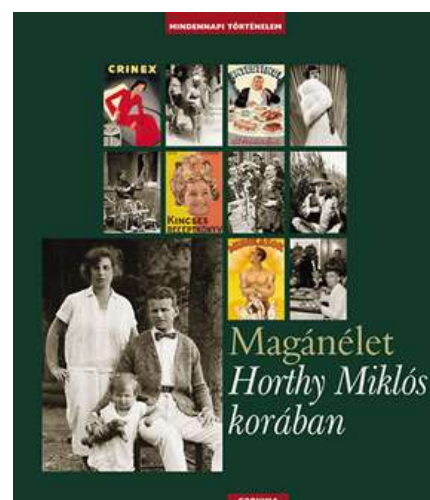
Veres Péter: A Balogh család története (Magvető – Szépirodalmi Kiadó)

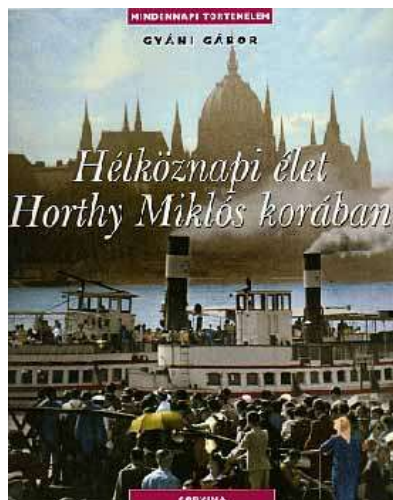
„Semmi mást nem akartam vele – írja egy helyütt A Balogh család történetéről Veres Péter –, mint hitelesen ábrázolni egy faluszelei – gyepsori – földmunkácsolád életén keresztül, a saját elindító osztályom, a magyar nemzet jó egyharmadát jelentő szegényparasztság sorsát és gondolkozását az első világháború előtti, boldog békében, majd az utána következő háborúban és az ezt befejező őszirózsás forradalomban és így tovább az 1919-es Tanácsköztársaság meg az azt követő fehér ellenforradalom alatt, majd a második világháború és a bukásba torkolló nyilas-fasiszta korszakban.” A trilógia kötetei: *Szolgaság*, *Szegények szerelme* és a *János és Julcsa*, tehát az irodalmi művek általánosító erejével a szegényparasztság mintegy fél évszázados „történelmét” tárja fel. Az író, mint osztályának eleven, lelkiismeretes emlékezte egy egész elsüllyedt világot ment meg számunkra a

végleges feledéstől. Írása nem regény a szó közhasználatú értelmében, nem szociográfia, nem néprajzi mű, de nem is kortörténet, hanem saját meghatározása szerint „népi elbeszélés”. Az író a spontán népi elbeszélések ösztönös realizmusát tudatossággal ötvözte, hogy rátapinthatson a személyes sorsok mélyén működő társadalmi erőkre is. Tudatossága nem csorbítja, hanem éppen erősíti és árnyalja az elbeszélés népi hangját, szemléletét és melegítő emberi líráját. (www.moly.hu)

Gyáni Gábor: Magánélet Horthy Miklós korában (Corvina)

A sorozat izgalmas történelmi intimitások képeskönyve. Feleleveníti a nagy korszakok hétköznapi életét: a kor egyszerű embereinek mindennapjait, szerelmi és családi életét, étkezési szokásait, lakását, öltözködését, mindezt korabeli képekkel illusztrálva. Szerzői azt vallják ugyanis, hogy a kis történetek szerves részei a nagy történelemnek. (www.moly.hu)

Gyáni Gábor: Hétköznapi élet Horthy Miklós korában (Corvina)

A Corvina Kiadó sorozata, amely a hétköznapi élet eseményein keresztül ismerteti meg az emberiség történetével, a világtörténelmi témák mellett eredeti művekben dolgozza fel a magyar történelem fontos korszakait. A Kádár-korszakot bemutató kötet után Gyáni Gábor történész könyve a Horthy-korral, a két világháború közötti időszak hétköznapijaival foglalkozik. A kiadvány az 1919-től 1945-ig tartó, mintegy 25 éves korszak köznapi életét tekinti át, színes képet adva ezen időszak munka- és életkörülményeiről, lakóhelyeiről, közlekedéséről, sajtóéletéről, családi körülményeiről, divatjáról, testápolásáról, táplálkozásáról, bűnözéséről, kultúrájáról, ünnepeiről és sok egyéb témáról. A szöveget korabeli idézetek és nagyrészt eddig publikáltan fotók gazdagítják.

(www.lira.hu)

Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között (Akadémiai Kiadó)

A harmincas évektől kezdve a parasztság kulturális helyzete fokozatosan az érdeklődés fényébe került. A szervezeti intézkedések (iskolaépítés stb.) következtében némileg csökkent a parasztság analfabetizmusa, de hamarosan kiderült, hogy a konzervatív művelődéspolitikai, amely tudatosan is fenn akarta tartani a paraszti életformát, sikertelenségre van kárthatva. Ilyen körülmények között érthető, hogy a kultúra felé forduló parasztok, továbbá az értelmiség és az ifjúság körében visszhangra találtak a parasztságból származó vagy éppen a paraszti életformában élő népi írók, akik a parasztság felemelkedési és egyenrangúsági igényét előbb csak irodalmi, később már politikai eszközökkel is akarták szolgálni. A tanulmány számot ad a parasztság körében tapasztalt szellemi mozgalmakról, a hagyományos paraszti, népi műveltség bomlásáról, a bomlást elősegítő tényezőkről és azokról a kísérletekről, amelyek a népi kultúra elemeivel a magasműveltséget gazdagítani kívánták.

(www.moly.hu)

Felhasznált irodalom, forrásjegyzék

- <https://mek.oszk.hu/01100/01149/html/szabop.htm>
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/sz-77C95/szabo-pal-77D0D/>
<https://www.biharugra.hu/index.php/irodalom-es-kultura/szabo-pal-nepi-iro>
https://mandadb.hu/tetel/582423/Szabo_Pal
<http://archiv.magyar.film.hu/filmtortenet/portrek/ban-frigyes-1902-1969-portre.html>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Ban_Frigyes
<https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/ban-frigyes>
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/b-74700/ban-frigyes-74856/>
<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=7134>
<https://www.uisagmuzeum.hu/szirtes-adam/>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Szirtes_Adam
<https://filmarchiv.hu/hu/aktualis/hirek/szirtes-adam>
<https://filmarchiv.hu/hu/aktualis/hirek/meszaros-agi-szineszno-100-eve-szuletett>
<https://www.uisagmuzeum.hu/meszaros-agi/>
<https://papageno.hu/szinhaz/2020/05/lelenchaztol-a-nemzeti-szinhazig-meszaros-agi-elete/>
<https://www.sulysap.hu/?module=news&action=show&nid=195090>
[https://hu.wikipedia.org/wiki/Molnar_Tibor_\(szinmusz\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Molnar_Tibor_(szinmusz))
<https://www.uisagmuzeum.hu/molnar-tibor/>
<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03609/03664.htm>
https://hu.wikipedia.org/wiki/Egri_Istvan
<https://www.uisagmuzeum.hu/egri-istvan/>
<https://filmarchiv.hu/hu/mnfa60/felfedezések/ban-frigyes-hagyateka-beerkezett-a-filmarchivum-kezirattaraba>
<https://filmarchiv.hu/hu/aktualis/hirek/ban-frigyesre-emlekezunk>
<https://www.mmalexikon.hu/kategoria/film/talpalatnyi-fold>
Vajdovich Györgyi: A magyar film 1945-től 1950-ig ==
<http://archiv.magyar.film.hu/filmtortenet/korszakelemzesek/a-magyar-film-1945-tol-1950-ig-filmtortenet-korszakelemzes.html>
<https://www.mma.hu/szinhazmuveszeti-tagozat/-/event/10180/53-magyar-film-%E2%80%93-ban-frigyes-talpalatnyi-fold-vendeg-kovacs-andras>
<http://100hires.hu/cikkek/talpalatnyi-fold>
Vajda Boróka: „Élni kell!” – Bán Frigyes oklevele a Talpalatnyi földért ==
<https://filmarchiv.hu/hu/120/projektek/120-ev-120-kep/ko/elni-kell-ban-frigyes-oklevele-a-talpalatnyi-foldert>
<https://filmtett.ro/filmek/talpalatnyi-fold/>
Ritter György: Vízbarázda – Bán Frigyes: Talpalatnyi föld (1948) == <https://filmtett.ro/cikk/vizbarazda-ban-frigyes-talpalatnyi-fold>
Szűcs Adél: Talpalatnyi föld – a magyar szocialista filmgyártás első ékköve ==
<https://ujkor.hu/content/talpalatnyi-fold-magyar-szocialista-filmgyartas-elso-ekkov>
<http://www.filmkultura.hu/regi/2004/articles/essays/budapesti12/01.hu.html>
<https://filmarchiv.hu/hu/alapfilmek/film/talpalatnyi-fold>
E.M.: Huszonöt éves az államosított magyar filmgyártás. Hont Ferenc, Ranódy László és Révai Dezső visszaemlékezései == Filmkultúra – (9:6) (1973. nov. – dec.). – p. 78-85.
Zsugán István – Nádasy László: Az államosított magyar filmgyártás első alkotása: a Talpalatnyi föld, Makk Károly és Makay Árpád visszaemlékezése == Filmkultúra – (14:3) (1978. 3.). – p. 8-15.

Balogh Gyöngyi, Gyürey Vera, Honffy Pál: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. – Budapest : Műszaki Könyvkiadó, 2004. – p. 69-80.

<https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-955.html>

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Kubikos>

Mindennapi élet a 30-as években == <http://www.bibl.u-szeged.hu/ha/életmod/index.html>

https://vizmerce.blog.hu/2019/09/10/kubikusok_az_isten_munkasai

https://greenr.blog.hu/2013/12/08/szines_kepeken_a_30-as_evek_magyarorszaga

<https://port.hu/adatlap/film/tv/talpalatnyi-fold-talpalatnyi-fold/movie-2397>

A források megtekintésének dátuma: 2022.04.14.

